

Mehmed Teufik Azapagić

RISALA O HIDŽRI

I DIO

Hvala Allahu koji je obradovao Svoga Miljenika sa viješću o njegovom povratku u zavičaj riječima: „... da ćete sigurno u Sveti hram ući bezbjedni - ako Allah bude htio.“¹

Neka je Allahov blagoslov i spas na našega prvaka Muhammeda - koji kaže u hadisu: „Ljubav prema domovini je dio imana“² „a muhadžir je onaj koji izbjegava ono što je Allah zabranio.“³ - i na njegovu porodicu i njegove drugove koji su hidžretili i na Allahovom se putu svojim imecima i životima borili.

A zatim:

Ova Risala o hidžri je podijeljena na tri poglavlja:

- Prvo poglavlje je o pojmu hidžre, hadisima koji su u vezi sa njom, kao i mišljenja islamskih učenjaka o ovome pitanju,

- Drugo poglavlje objašnjava šta je „daru-l-ḥarb“, uslove pod kojima prelazi u „daru-l-islam“⁴ i obratno, davanje prava na obavljanje džume namaza, bajramā, uspostavljanje kadijske dužnosti u nekim zemljama,

- Treće poglavlje pobliže objašnjava pojam „osvajanje“ (faḥḥ), njegove podjele, razliku između dvije hidžre i druga objašnjenja.

---

* Ovu risalu je Azapagić napisao još kao tuzlanski muftija 1884/1302. godine najprije na arapskom jeziku, da bi je nešto kasnije 1886. godine u skraćenoj formi štampao na turskom jeziku u štampariji „Vatan“.

Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu posjeduje dva rukopisa ove risale na arapskom jeziku.

Prijevod je sačinjen prema rukopisu koga je prepisao H. Mehmed Handžić. R-1343.

1. Al-Faḥḥ, 27; Svi prijevodi ajeta su uzeti prema: *Kur'an s prevodom*, preveo Besim Korkut, Starješinstvo Islamske zajednice Sarajevo, Sarajevo, 1984. god.

2. Ovaj hadis ne nalazimo u šest vjerodostojnih hadiskih zbirki.

3. Prenosi Buharija i Ahmed b. Hanbel

4. Dar al-islam, kako ćemo to kasnije iz teksta same risale vidjeti obuhvata muslimane, pripadnike knjige (ahl al-Kitāb), a po nekima i idolopoklonike, dok dār al-ḥarb podrazumijeva idolopoklonike ili monoteiste koji odbijaju priznati islamski suverenitet. (Corm, *Žorž, Multikonfesionalne zajednice*, Svjetlost, Sarajevo, 1977. god. str. 157. bilj. 37)

Prvo poglavlje - o hidžri

Riječ „hidžra“ sa vokalom „i“ iza „h“ je imenica sa značenjem prekidanja i napuštanja. Čovjekova hidžra je njegovo napuštanje i prekidanje, a hidžra mjesta je njegovo ostavljanje, a s vokalom „u“ iza vokala „h“ znači takođe odlazak iz jedne zemlje u drugu.

Znaj da je hidžra bila obaveza (farḍ) u početku islama pa sve do osvojenja Mekke, pa pošto je ona osvojena derogirana je njena obaveznost riječima (Muhammeda) smilovao mu se Allah i spasio ga: „Nema hidžre poslije oslobođenja (Mekke)“ Ovo je vjerodostojan hadis koga je prenio Buharija i Muslim složivši se u njegovom rivajetu od Ibn Abbasa.

U djelu Šerḥu-l-mašarik od Ibn Melika se kaže: „Zanijekana je obaveznost hidžre i njena vrijednost koje su bile prije oslobođenja, a ne njeno postojanje u osnovi, jer je hidžra u Mekku neprekinuta.

Al-Qādi o riječima Uzvišenog „Kada budu uzimali duše onima koji su se prema sebi ogriješili...“⁵ kaže: On je objavljen o ljudima iz Mekke koji su primili islam, a nisu hidžretili u vrijeme kada je hidžra bila obavezna.“

Šejh-zade kaže: Ovaj propis tj. [šeri'atski propis, a on je obavezujući]⁶ je derogiran poslije oslobođenja Mekke.

Na margini „ad-dur al-muhtār“⁷ u odjeljku o nasljednom pravu se kaže: „A danas treba da naslijedi jedan od njih dvojice drugoga, tj. onaj koji je primio islam u „zemlji rata“ (dār al-ḥarb) i nije učinio hidžru sa muslimanima u „zemlji islama“ (dār al-islām) i obratno, jer je propis o hidžri derogiran riječima (Muhammeda) Allah mu se smilovao i spasio ga: „Nema hidžre poslije oslobođenja Mekke.“

Tumačenje ovoga hadisa u smislu da nema hidžre iz Mekke poslije njegovog oslobođenja je suprotno izjavama učenjaka koje su navedene, a i poznatom pravilu da neodređena riječ u negativnom govoru izražava općenitost. U obzir treba uzeti općenitost riječi, a ne specifičnost uzroka, kao i činjenicu da ovakvo tumačenje ne može obuhvatati šeri'atski propis, jer se šeri'atski propis odnosi samo na ljude [bez obzira na zemlju, a hadis sa ovakvim značenjem ukazuje na to da Mekka nije postala dāru-l-ḥarb

5. An-Nisā; 97. Tekst ajeta glasi: „Kada budu uzimali duše onima koji su se prema sebi ogriješili, meleki će upitati: „Šta je bilo s vama“ * „Bili smo potlačeni na zemlji“ - odgovoriće - „Zar Allahova zemlja nije prostrana i zar se niste mogli nekud iseliti?“ - reći će meleki, i zato će njihovo prebivalište biti džehennem, a užasno je to prebivalište“.

6. Tekst u uglastim zagradama je sastavni dio ove risale koji se nalazi na marginama listova, a njima autor komentariše pojedina mjesta i termine koji su u samom tekstu ostali nejasni.

7. Vjerovatno se radi o djelu الدرر البحار od Ibn 'Abidin '1252/1826. god. GAL, GII 311.

uopće, jer je to jedan od propisa vezanih za nju]⁸ a ne na mjesto.

Takođe, kada bi namjera zakonodavca bila, u vezi sa hidžrom, hidžra s obzirom na njenu povezanost sa određenim izhodištem (mjestom) kao Mekka npr. pominjanje tog izhodišta bi bilo važno. Činjenica da u navedenim ajetima i hadisima nema pomena toga izhodišta uopće, jasno ukazuje da se sa hidžrom nije mislila ova povezanost, inače bi bila pomenuta. Cilj hidžre s obzirom na njeno izvršenje i onoga ko je izvršava je da bude na Allahovom putu i radi Allaha i Njegovog Poslanika.

Kada bi se ovo osporavanje odnosilo na hidžru iz Mekke, bilo bi nužno da se podrazumijeva na suprotne strane, a to je utvrđena hidžra. Nijekanje se navodi samo prema onome što se potvrđuje, s obzirom na njihovu suprotnost. Nužno je da se ograniči pojam hidžre i njene obaveznosti jer se ona odnosi samo na one koji su primili islam u Mekki. To potvrđuje ono što smo ranije naveli, a to je da nema hidžre poslije oslobođenja jer je ona bila obavezna (farđ) samo iz Mekke, a derogirana je njena obaveznost poslije osvojenja, s tim da pod ovim ne podrazumijevamo općenito značenje.

Dozvoljavamo mogućnost da je zakonodavac sa ovim htio sva moguća značenja koja obuhvata ovaj hadis, ili pak zajedničku upotrebu višeznačne riječi u dva pa i više značenja, ili na način općenitosti posebnog značenja, a to je i prikladnije stupnju onoga kome je data sposobnost razumijevanja svih značenja (Muhammedu a.s.) s tim da je višesnačna riječ aspraktna, pa ona ostaje u svom osnovnom značenju.

Što se pak tiče hadisa koji se prenosi od Alejhisselama:

„Ko sa vjerom pobjegne iz jedne zemlje u drugu, pa makar to i jedan pedalj bio, zaslužio je sebi džennet, [„Hadis ukazuje na bježanje iz zemlje u kojoj postoje pretpostavke da će se griješiti, a to je pohvalno. Imami Gazali u djelu Ihja'al-'ulūm kaže da je Ahmed b. Hanbel rekao: „Da ova djeca nisu vezana za nas najradije bih napustio ovu zemlju, gdje ima puno zla, a malo dobra, ali me za nju vežu porodične veze, mada čovjek ne smije biti zadovoljan sa ovim stanjem i da mu duša bude mima s tim“. To zahtijeva bogobojaznost i temelji se na čvrstoj odluci, a nema sumnje da je zahtjev propisa koji se temelji na blažoj olakšici, lakši od toga i vrlo teško je da danas postoji zemlja u kojoj nema griješnja i nasilja.]⁹ pa i ako je vjerodostojan ne ukazuje na obaveznost hidžre. U ovom hadisu je pomenuta riječ „bježanje“, a to je odlazak zbog straha i nesigurnosti. Na to upućuju i riječi Uzvišenog Allaha o Musau, a.s.: „... a od vas sam pobjegao samo zato što

---

8. Misli se na kur'anski propis po kome je zabranjeno prolijevanje krvi u Meki: Al-Baqara 191, An-Naml 91, Al-'Ankabūt 67.

9. Takođe ovaj hadis ne nalazimo u zbirkama hadisa koje se u hadiskoj nauci smatraju vjerodostojnim.

sam se vas bojao.“¹⁰ kao i ajet: „Musa je izašao iz grada ustrašen iščekujući.“¹¹

Strah treba da bude zbog vjere, kao što se to vidi i iz ovog hadisa. Pod tim se podrazumijeva uplašenost čovjeka za svoj život, imetak, ukućane, jer je njihovo čuvanje vjerska obaveza. Hadis ukazuje na to da je čovjek na svaki mogući način dužan čuvati vjeru, pa makar i bježanjem. Hidžra ni u tom slučaju nije obaveza (farđ) po sebi, nego sredstvo za njegovo izvršenje. Dužnost je zaštititi vjeru, a hidžra je sredstvo do toga, a za svako sredstvo postoji odredba cilja (cilj opravdava sredstvo). Ovim se potvrđuje ono što je prije rečeno, a to je da je hidžra iz dār al-ħarba u dār al-islām obavezna, tj. obaveza po propisu, s obzirom na to da nije moguće prakticirati odredbe vjere osim na taj nain.

Ako upitaš: „A šta je s onim što se prenosi od Alejhiselama gdje se kaže: - Hidžra se neće prekinuti dok se ne prekine pokajanje (tawba)¹² - ja odgovaram:

Pod pretpostavkom njegove ispravnosti opet ne ukazuje na obaveznost hidžre, nego samo na njenu neprekidnost, odnosno da se ne prekida njeno dopuštenje ili prepuštanje na izbor, podsticanjem ili odobravanjem, npr. hidžra za opskrbom, ili bježanje od siromaštva, ili kao putovanje zbog oslobađanja duše od negativnih osobina, progonstvo ili protjerivanje [Ovdje se radi o aluziji, što je očito].

U putovanju je izgrađivanje karaktera, upoznavanje ljudi, vježbanje duše, obogaćivanje uma, te sticanje iskustva pogledom i osjetilima kao što je rečeno:

Sirovi amber je bezvrijedan u svojim nalazištima,
a u tuđini se nosi na vratu.

Pored svih prednosti putovanje nije lišeno ni napora i poteškoća, kao što je poznato da je putovanje dio džehenemske vatre iako ono

[Kada se hidžra svodi na putovanje ona je ponekad obaveza, i tada obuhvata dozvolu za sva mjesta općenito, tj, na sve strane.] ponekad može biti u smislu obaveze, kao na primjer putovanje radi obavljanja hadždža [Samo putovanje nije obaveza, nego je hadždž obaveza, ali on nije moguć osim pomoću putovanja, pa je putovanje sredstvo za obavljanje hadždža, te je obaveza po smislu.] ili kao drugostepena obaveza (wāğib) npr. putovanje za sticanjem potrebnog znanja kad nije moguće njegovo sticanje u mjestu gdje se živi.

Ovaj hadis kao da otklanja sumnju koja bi mogla proizaći iz naprijed ci-

10. Aš-Šu'arā 21.

11. Al-Qašas 21.

12. Hadis ne nalazimo u zbirkama vjerodostojnih hadisa.

tiranog hadisa, a to je nijekanje dopuštenja, s obzirom da se to značenje nameće razumu. Ako bi pak neko rekao da se pod ovim hadisom podrazumijeva neprekidnost propisa o hidžri i njenoj obaveznosti, po poznatom tumačenju, odgovaramo niječno, jer bi takvo tumačenje značilo obaveznost hidžre neprekidno, što očito nije prihvatljivo. Prije bi moglo biti da se sa ovakvim tumačenjem hadisa misli na hidžru koja je protumačena riječima Alejhisselama: „Musliman je onaj od čijeg su jezika i ruke pošteđeni drugi muslimani, a muhadžir je onaj koji izbjegava ono što je Allah zabranio“. Ovaj hadis je sahih, a prenosi ga takođe i Taberani od Vasila s tim što u Hakimovoj predaji postoji dodatak: „mudžahid je onaj ko žrtvuje sebe pokornosti Allahu, dž.š. a muhadžir ko napusti griješenje.“ [Ovaj hadis takođe prenosi Buharija od Abdullaha b. Omera, ali sa riječima:“ a muhadžir je onaj ko napusti ono što je Allah zabranio.“]

Rezime hadisa bi bio da onaj ko je učinio hidžru, a ne izbjegava ono što je pokuđeno je prividni, lažni i dvolični muhadžir, koji nije učinio hidžru radi vjerskih ciljeva, nego radi ovosvjetskih dobara koje tim postiže, ili radi žene kojom bi se oženio. Reklo se njemu da je muhadžir ili Qays (ili bilo ko), njegova hidžra je ono zbog čega se iselio. Ko nije učinio hidžru, a izbjegava ono što je Allah zabranio on je muhadžir na Allahovom putu, a njegova hidžra je radi Allaha i Njegova Poslanika. Ovo je najveća hidžra i odgovara „najvećem džihadu“,¹³ hidžra od novotarija ka praksi Poslanika, tj. praktičnog ubjeđenja i odanosti Allahu dž.š., od pokuđenog ka plemenitom moralu i ćudoređu, od loših ka dobrim djelima, ali druga strana [tj. oni koji nisu učinili hidžru, a ostavili su ono što je Allah zabranio] se ostvaruje samo poslije derogacije propisa o hidžri.

Prema ovome, ko god živi u domovini koja nije pod pritiskom nasilnika, koja ga ne prisiljava na Šeri'atom zabranjene stvari, ne prisiljava ga na razvrat, ne zlostavlja ga niti ga grdi zbog njegove bogobožnosti, a uz to on ne izbjegava vršenje raznih loših djela oprečnih Šeri'atu i tvrdi da namjerava učiniti hidžru na Allahovom putu, laže u svojoj tvrdnji. Njegovo pravo stanje opovrgava ono što tvrdi, očito da stanje bolje govori od njega. Naime, čovjek izbjegava zabranjene stvari samo zbog bogobožnosti i to je prava bogobožnost srcem, a ne i nečim drugim osim njega, jer se i djela cijene prema namjerama“ Djela se cijene prema namjerama, a svakom čovjeku pripada ono što naumi. U tijelu ima jedan organ, kada je on zdrav zdravi su i drugi dijelovi tijela, a kada je on bolestan, bolesno je cijelo tijelo“¹⁴. Dobra zemlja je isto što i srce, iz nje raste bilje, a i proizvodi su joj dobri odredbom Allaha, dž.š. a loša je poput srca koje je omeđeno vlastitim

13. Misli se na hadis gdje Alejhisselam vraćajući se iz jedne bitke kaže: „Vraćamo se iz male u veliku bitku - bitku sa samima sobom.“

14. Ni ovaj hadis ne nalazimo u zbirkama vjerodostojnih hadisa.

nefsom i strastima i rezultira samo lošim. Neko od velikana je rekao:

„Tvoj lijek je u tebi, ali ga ne vidiš.

a tvoja bolest je van tebe, ali je ne osjećaš.“

Bogobožnost se ne postiže putovanjem po zemaljama, niti ostavljanjem domovine, mijenjanjem mjesta niti preinačavanjem odredbi vremena.

To su samo njihova nagađanja i domišljanja¹⁵ sa pretpostavkama i naslućivanjima. Mislili su da neće biti na muke stavljeni¹⁶, pa se desilo ono što se desilo [Ova dva odlomka, posuđena iz dva kur'anska ajeta, ukazuju na to da ko gradi zaključke na mišljenjima i pretpostavkama, puno stvari padne u protivjrečnost]... a koji će misliti da je dobro što rade,¹⁷ a to nije dobro, to je propast. Misao i vijest nije isto što i znanje i očito viđenje (spoznavanje). Allah je darežljivi dobročinitelj, u Njega se treba pouzdati i On je siguran oslonac.

II DIO

Drugi dio objašnjava pojam daru-l-ḥarb, govori o tome kako on prelazi u daru-l-islam i obratno, zatim govori o džumi, dva bajrama, te uspostavljanju kadijske službe u nekim islamskim zemljama.

„Daru-l-ḥarb je zemlja mnogobožaca sa kojima muslimani nemaju ugovor o miru. Ibn Abidin na margini djela Durru-l-muḥtar kaže. Daru-l-islam postoje daru-l-ḥarb u tri slučaja. Naime, kada stanovnici daru-l-ḥarba pobjede jednu našu zemlju ili se stanovništvo jedne pokrajine odmetne pa pobijedi muslimane i uspostavi nevjernički zakon, ili muslimanski štićenici /¹⁸ u islamskoj državi prekrše sporazum i izvojevaju pobjedu u njihovoj zemlji.“

Pa i u ovim slučajevima daru-l-islam postaje daru-l-ḥarb pod slijedeća tri uslova, dok neki kažu samo pod jednim.

a) Uspostavljanjem nevjerničkog zakona [tj. nemogućnost uspostavljanja muslimanskog zakona uopće, kao što je navedeno u prvom uvjetu, mada su u dāru-l-islām pomiješani muslimani i zimmije (ahlu-ḍ-ḍimma) i ako se desi da bude uspostavljen zakon mnogobožaca općenito za sve, a dāru-l-islām i prije nego što bude osvojen od zemlje koja je u dāru-l-ḥarbu postaje i sam dāru-l-ḥarb.) tj. prevladavanje nevjerničkog zakona i nemogućnost primjene muslimanskog. Jasno ukoliko se primjenjuje zakon muslimana [kao mogućnost obavljanja džume namaza, bajrama, obavljanja molitve zajedno, ezana, sudstva odlaska na hadždž i sl.] i mnogobožaca onda to nije

15. Dio ajeta Al-Ba qara, 78

16. Al-Māida, 71

17. Al-Kahf, 104

18 Ahl az-zimma su kategorija ljudi koji sa islamskom državom imaju ugovor o miru. Država im obezbjeđuje sigurnost i prava, a oni državi plaćaju određene poreze.

dāru-l-ḥarb.

b) Pripajanjem dijela muslimanske teritorije dāru-l-ḥarbu, s tim da između njih ne bude ni jedna muslimanska teritorija.

c) Da muslimani i *ḍimmije* u jednom mjestu izgube slobode koje su imali prije nego su zavladaali mnogobošci, muslimani sa islamom a *ḍimmije* sa ugovorom o miru i šticeništvu.

Dāru-l-ḥarbu postaje dāru-l-islam primjenom zakona muslimana kao što su obavljanje džume namaza ili bajrama bez obzira da li je većinsko stanovništvo nemuslimansko i da li je ta zemlja pripojena islamskoj državi.

U komentaru djela Durr al-muḥtār¹⁹ neki od kasnijih mislilaca je rekao. „Kada se ispune ova tri uslova u muslimanskoj pokrajini i u njoj postavi sudac musliman koji bi primjenjivao muslimanske zakone [ovakav propis proizilazi iz hadisa. „Nema hidžre poslije osvojenja, s tim da riječ *feth* (*al-faṭḥ*) ima značenje sudstva, jer će se ona u ovom značenju upotrijebiti i u trećem dijelu, a značenje će biti. Nema iseljenja iz neke zemlje nakon što bude osvojena od strane islamske države i uspostavljena njegova vlast, makar i uz zajedničko sudjelovanje, jer takva zemlja gubi status dāru-l-ḥarba i nema potrebe za iseljenjem.] takva pokrajina postaje *dār al-islām*.

U istom djelu se takođe navodi da je dozvoljeno preuzimanje sudijske dužnosti od strane sultana bio on pravedan ili ne, pa čak ako je i nevjernik. Na istom mjestu prenoseći od Tatarhanije²⁰ kaže se: Islam nije uslov za njega, tj. za vladara koji postavlja sudije a to je detaljno obrađeno u odjeljku odžumi.

Mesbut u djelu *Mi'rağ ad-dirāya*²¹ kaže da pokrajine koje su u rukama nevjernika su muslimanske i ne spadaju u dāru-l-ḥarb jer nije u njima uspostavljen nevjernički zakon za svo stanovništvo, [tj. bez primjene *Šcri'ata* uopće], a sudska i upravna vlast im se pokoravaju po nuždi ili samovoljno. Tu spada svaka pokrajina sa namjesnikom kome je dozvoljeno obavljanje džume, bajrama, primjena islamskog kaznenog zakona postavljanje kadija itd.

Kada bi namjesnici bili i nemuslimani, dozvoljeno je muslimanima obavljanje džume namaza i postavljanje kadija, s tim da su muslimani saglasni s tim. Završen citat.

19. U katalogima nalazimo više djela pod ovim nazivom. Mislimo da se radi o djelu *در حمد بن علي بن محمد بن عبد الرحمن المختار في شرح تنوير الابصار الحسكي* umro 1088/1677.

20. Velika zbirka fetvi što ju je napisao 'Alim b. 'Ala al-Hanafī (umro poslije 752/1351) na traženje vezira Tatar-hana. K. Dobrača, Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa, Sarajevo 1979. II; 1666.

21. Puni naziv djela je *معراج الدراية الى شرح الهداية* od *حميد الدين علي بن محمد بن علي الضرير البخاري* umro 667/1268 H:H: 2033.

Smatram da je očito da se ovdje misli sa valijom na visok položaj koji ima kompetencije da postavlja kadije kao kod nas reisu-l-ulema što je naglašeno na margini jednog djela gdje se prenosi: „Ukoliko u jednom mjestu ne bude vladara niti onoga ko bi mogao imenovati sudiju (kao što je u nekim mjestima danas gdje vladaju nemuslimani, Qordova) dužnost stanovnika muslimana toga mjesta je da se međusobno suglase o jednom od njih i da ga imenuju namjesnikom, a on postavlja kadiju. On bi presuđivao među njima i predvodio džumu namaz. „Ovim se postiže zadovoljstvo duše pa neka se na to osloni. nehr.²²

Na to ukazuju riječi „fetha“²³ ne dopuštajući uspostavljanje kadijske dužnosti od strane nemuslimana što je, kako smo vidjeli, u kontradikciji sa onim što se navodi od Tatarhanije. Međutim ukoliko među muslimanima bude imenovan sudija nemusliman sa kojim će muslimani biti zadovoljni priznavanje njegove jurisdikcije, bez sumnje, je ispravno. [Ovim se ne misli da je ispravno imenovanje sudija od strane nemuslimana, ali se to u krajnjoj nuždi može ostvariti uz saglasnost muslimana. Znači da je saglasnost muslimana prevashodna u tome.] Jasno je da se podrazumijeva pod zadovoljstvom muslimana i njihova suglasnost, što opet znači suglasnost učenjaka pametnih i razboritih, jer je suglasnost svih pojedinaca teško ili nemoguće postići kao i kod davanja prisege vjernosti vladaru.

U djelu „Al-Mašāir“²⁴ se kaže: Imenovanje vladara se vrši preporukom predhodnog ili suglasjem vodećih ličnosti. Al-Aš‘Ari smatra da je dovoljan jedan od učenjaka, pod uslovom da ima svjedoka, kako bi se odbile eventualne primisli, ako to bude potrebno. Mu‘tezile smatraju da treba suglasnost petorice učenjaka, dok neki hanefijski učenjaci smatraju da je potrebna suglasnost ne pominjući broj:“ Saglasnost učenjaka se smatra saglasnošću svih, kao što se davanje prisege jedne grupe smatra prisegom svih. Odredba po kojoj je obavezno tražiti muslimana za vladara proizlazi iz hadisa gdje se kaže: „Nema namjesništva nemuslimana nad muslimanom.“²⁵ tj. nemusliman ne može upravljati nad vjerskim stvarima muslimana, s obzirom da je nemusliman, kao što je nasljedstvo i drugi vjerski poslovi.

Komentar ovoga hadisa treba tražiti u njegovom etimološkom značenju. On ne podrazumijeva zabranu upravljanja zemljom u kojoj ima muslimanma od strane nevjernika, pa se tako ne protivi namjesništvu nemuslimana s obzirom na svjetovnu upravu nad muslimanskim zemljama i oblastima.

---

22. Ovdje se vjerovatno radi o nekom izvoru, koji zbog nedostatka naziva nismo mogli identifikovati.

23. Takođe se radi o izvoru koji nije bilo moguće identifikovati.

24. Vjerovatno se radi o djelu العقائد لمنجية في الآخرة od كمال الدين مسابير
محمد بن همام الدين عبد الواحد umro 861/1456

25. Ovaj hadis ne nalazimo u zbirci vjerodostojnih hadisa.

Značenje hadisa je da se u takvim zemljama nađe musliman koji će upravljati vjerskim stvarima muslimana. Zemlja u kojoj su kršćani na vlasti, a muslimani upravljaju svojim vjerskim stvarima nije u osnovi u rukama kršćana. Upravljanje i raspolaganje određenim stvarima podrazumijeva izvjesnu samostalnost. Tako se kaže: raspolagati sa stvarima ili upravljati nad njima je kada se nekome prepusti vlast. U čijoj god ruci bude zemlja on je njen vlastodržac i upravitelj. Očito je da se sa namjesnikom muslimana ne podrazumijeva upravitelj zemlje [Valija zemlje je onaj u čijoj je ruci vlast, u značenju položaja koji obuhvata brojne službe, a valija musliman je onaj u čijem je nadležstvu upravljanje u značenju raspolaganja stvarima vjere, s obzirom da su oni muslimani.] nego upravljanje i opće raspolaganje u vjerskim stvarima, uspostavljanje sudske vlasti, davanje fetvi i sl.

Što se tiče riječi Alejhisselama: „Islam je uzvišen i ne može ga ništa nadvisiti“²⁶ značenje je da islam pobjeđuje svaku vrlinu kod Allaha, dž.š. jer nema sreće osim u njemu, kao što je nauka npr. najviše svojstvo i osobina savršenstva, takođe. [Ili značenje da islam nadvisuje svako svojstvo, bilo ono dobro ili loše, tj. u dobru nadvisuje svako dobro, a prevladava svako zlo, ukida njegovo djelovanje i briše njegove tragove kao što Allah, dž.š. kaže: „Dobra djela zaista poništavaju rđava.“ (hud 114) Prema tome kada se u jednoj zemlji nađe islam i negativnosti mnogobožaca i oba se primjenjuju, iz hadisa je jasno da odluka pripada islamu, jer je on taj koji nadvisuje i koji nije nadvišen, a zemlja ostaje pod njegovom jurisdikcijom i to je dār al-islām, kao što je navedeno u drugom dijelu pod prvim uslovom, a što je prenešeno iz djela Hindije. Nema protivrječnosti između prevladavanja islama, jer naprosto islam je takav u svojoj biti, i podređenosti muslimana u jednoj zemlji u političkom i kulturološkom smislu.]

Iskrenog vjernika i učenjaka na ovome svijetu često susreće ponižavanje i omalovažavanje, jer je on kuća patnji i iskušenja. Allah, dž.š. kaže: „Mi vas stavljamo na kušnju i u zlu i u dobru i Nama ćete se vratiti.“²⁷

Zbog toga se dešava da vjernik nije bez bolesti, siromaštva i poniženja, a takođe se navodi: Plakalo je sedam nebesa i Zemlja i oni koji su u njima i oni koji su na njima, onaj moćniji bude ponižen, a bogatiji osiromaši, sa učenim se poigravaju nezalice. Uzvišeni je rekao: „Taj drugi svijet daćemo onima koji ne žele da se na zemlji ohole i da nered čine, a one koji se Allaha boje čeka sretan kraj.“²⁸ Takođe je rekao: „A u ovim danima mi daćemo pobjedu sad jednima sad drugima...“²⁹ tj. mijenjamo i raspoložemo vremenima uspjeha i pobjede među njima. Ovo dodjeljujemo u korist jed-

26. Hadis prenosi Buharija.

27. Al-Anbijā, 35.

28. Al-Qaṣaṣ, 83.

29. Ali Imrān, 140.

nih jedanput, a u korist drugih drugi put. Zbog toga se i kaže: Jedan dan za nas, drugi protiv nas, jedna dan se radujemo, a drugi smo žalosni. Rečeno je: Ovaj svijet je sredstvo, a nije cilj. Ovakو treba shvatiti njegovo mjesto jer je to često klizav teren. Što se tiče odobravanja namjesništva nemuslimana Al-Qadi u svom tefsiru komentarišući suru Jusuf a povodom Ajeta: „Postavi me“ - reče - „da vodim brigu o stovarištima na zemlji, ja sam zaista čuvaran i znan.“³⁰ kaže: „U tome je dokaz o postavljanju nemuslimana ako je spreman i primanje dužnosti iz ruke nemuslimana kada se zna da ne postoji drugi način da se ostvari upravljanje narodom i izvršenje obaveza“. Smatram da je dozvoljeno priznati vladavinu nemuslimana jer su ashabi dozvolili slijediti Jezida³¹ sa njegovim fiskom i nasilništvom, pa čak i nevjerništvom, zbog toga što je odobrio ubistvo h. Husejina i njegovog radovanja uprkos tome što je omalovažena porodica Alejhisselama. Sa'd u komentaru akaida je rekao: „Istina je da se ubistvo h. Husejina dogodilo uz slaganje i radovanje Jezida kao i s poniženjem porodice Alejhisselama“, što je preneseno sa nrepekinutim nizom prenosilaca. Pošto su neke pojedinosti prenešene od pojedinaca, mi se nećemo zadržavati na ovom slučaju, nego na Njegovu vjerovanju - Allah ga prokleo - i njegovim pomagačima i pristalicama. Međutim tabi'ini su primali položaje od Hadždžadža³² bez obzira što je bio najveći nasilnik svoga vremena. Sve te ovo upućuje na nužnost uzimanja u obzir položaja bez obzira ko ga imao i da li je on musliman. Allah govori Musau i Harunu: „Obratite mu se lijepim riječima“.³³ Ovo je očito obaziranje na položaj. Komentarišući ajet: „Onoga koji je bogat, ti njega savjetuješ“³⁴ Šejhu-l-ekber, povećana njegova tajna, kaže: „Ovdje su se okliznuli mnogi koji su se bavili islamskim pravom, a to im nije bilo potrebno, jer Alejhisselam upozorava sa hadisom na ono što smo rekli, a što je mene navelo da se poslužim dokazom u vezi toga: „Kada vam dođe neko od plemenita naroda, počastite ga“³⁵ a i riječima Uzvišenog. „Allah vas ne odvraća od onih koji se protiv vas ne bore zbog vjere i koji vas ne izgone iz vaših domova, da im činite dobro i da budete pravedni prema njima.“³⁶ Znaj da ti poštovan i moćan vladar u svom narodu neće doći, a da već nije ostavio svoju silu i moć iza svojih leđa, ili je pak tvoja sila i moć kod njega veća od njegove. Pa u svakom slučaju on je odsjeo kod tebe, pa ga prihvati prema položaju koji mu pripada i kojem će se sam radovati, pa ćeš mudar

30. Yūsuf, 55.

31. Yazīd I sin Muawiya. Halifa u vremenu od 610-683. god.

32. Hadždžadž b. Yūsuf namjesnik Iraka za vrijeme halife 'Abd al-Malik b. Merwān (685-705)

33. Tā, hā, 44.

34. 'Abasa, 5.

35. Hadis ne nalazimo među vjerodostojnim hadisima.

36. Al-Mumtahina, 8.

biti. Allah je Svog Poslanika prekorio zbog slijepca i hromog samo zato što su bili prisutni Jevreji i kršćani, u društvu je pao prijekor, a ne pojedinačno.

Veličanje vladarā i poglavica spada u poštivanje Allaha, dž.š. a poštivanje siromašnih ne znači ništa drugo do pomoć likvidiranju njihovog siromaštva.

Njegove riječi: „Poštivanje Allaha“ u stvari znače poštivanje odredbe Allaha što upućuje na riječi Alejhisselama.“ Pa mu ukažite počast“ s obzirom da je odredba Poslanika odredba Allaha ili pak na riječi uzvišenog Allaha: „Allah vas ne odvraća...“

Negiranje zabrane uslovljava postojanje naredbe, pa makar to bilo u formi dopuštenog djela, s tim da ono u nekim slučajevima može biti preporučljivo djelo ili pak u vidu obaveze kao što je uzimanje hrane i pića radi sprečavanja bolesti i održavanja života, ili pak značenje: veličanje lijepih imena svoga Gospodara i Njegovog stepena i uvažavanje Njegovih djela, kao vladavina i ostalih stepenova [kao uprava, namjesništvo, sudstvo, jer pripadnici ovih službi svojim imenom ukazuju na njihov značaj. Mu'min ima značenje onoga koji daje sigurnost, jer je osnovna sigurnost ljudi u imovini i životima.] koji iz toga proizilaze, a koji se očituju u bilo kojoj osobi ukoliko to odgovara njegovoj sposobnosti.

Poštovanje proizilazi iz položaja, a ne iz osobe jer svjetovni i etički položaj je odraz Božanskog i Istinitog kao što se navodi: „Sultan je sjena Allahova“. Ko nije zahvalan ljudima nije zahvalan ni Allahu, dž.š. Ovo značenje je u smislu onoga što se kaže: Pohvala isklesanog pripada klesaru, a pronicljiv i obrazovan komunicira sa ljudima s obzirom na njihov položaj. U Ruhu-l-bejanu³⁷ povodom ajeta: ...“ A ljudima lijepe riječi govoriti...“ se kaže da je to naređenje dobročinstva sa imetkom u ostvarivanju prava posebnih kategorija ljudi, a oni su: roditelji, rodbina, sirote i siromašni. Pošto imetak ne čini sve ove kategorije bogatim, naređeno je ljudima da sa svakim lijepo ophode, lijepom riječi što pametnim nije nemoguće.“ Na istom mjestu se takođe kaže:“ i lijepo jedni prema drugim postupajte“ odnosno nužno je sa ljudima čudoredno postupati, s lijepim govorom im se obraćati, vedra i nasmijana lica koje je otvoreno prema dobrom, ali i prema grijeshniku, prema vlastodršcu, ali i prema heretiku, bez licemjerstva i podilaženja, ali i bez načina ophođenja koji bi značio zadovoljstvo sa sugovornikovim nadzorima jer je Uzvišeni rekao Musau i Harunu: „Govorite mu lijepim riječima. „Ni jedan čovjek nije vredniji od Musaa i Haruna niti ima bijednijeg grijeshnika od Faraona, pa im opet Allah naređuje lijepo ophođenje prema njemu. U ovaj ajet su uključeni Jevreji i kršćani, a kako

37. Puni naslov djela je روح البيان في تفسير القرآن od اسماعيل حقي بن مصطفى umro 1137/1724

ne bi bili hanifi. Lijep odnos prema čovjeku je obaveza u svim vremenima, osim kada to traži odgajanje onoga koji je u tvom nadležstvu i pod tvojom vlasti u nekim slučajevima. Zapravo ovakvo ophođenje u nekim slučajevima je i obaveza kada to zahtijeva položaj ili pak stanje. Zar nisi vidio kada je Vjerovjesnik, a.s. kada ga je njegov narod zlostavljao i nogu mu okrvavio rekao: „Bože moj, uputi moj narod jer oni ne znaju“.

U sličnoj situaciji je bio Alejhisselam i u Mekki, a što se tiče poziva na oružanu borbu, ona je naređena tek poslije hidžre. Ajeti prije hidžre su blagi, Allah se u njima obraća ljudima općenito: „O ljudi!“ i bili su blagi bez podjele na vjernike i mnogobošce, a međinski ajeti su puno odlučniji u pogledu [tj. u odnosu na pripadnike mnogobožaca a ne na vjernike ili mekanske ajete, jer apsolutna određenost ne pada od strane Najmilostivijeg.] oslovljava sa njima: „O vi koji vjerujete“ i „O vi koji ne vjerujete“, hvale i prekoračaju, za svaku priliku ima način obraćanja. Otvori oči pa ćeš postići stepen zadovoljstva, skini koru, a uzmi srčiku bićeš jedan od razboritih.

III DIO

Treće poglavlje objašnjava pojam „feth“, daje njegovu podjelu, i ono što se odnosi na njega.

„Feth“ jezički znači otvaranje zatvorenog, eliminisanje prepreke itd. Dijeli se na dvije vrste: prva je dostupna vidu, kao otvaranje vrata ili katanca (brave), a druga umu, kao razbijanje tuge, oslobađanje od straha, te tajnovite i nejasne stvari u ezoteričnim naukama pokazivanjem i razotkrivanjem jasnim učiniti. Ova vrsta fetha se upotrebljava u sudstvu, npr. da sudija pronikne u skrivene namjere zahtjeva ili žalbe, zatim kod pobjede, pomoći, ratnog plijena, osvajanja jedne zemlje silom.

Znaj da je ovaj izraz spomenut u Kur'anu zajedno sa riječju skora (al-qarīb); kao što je u riječima: „...i nagradiće ih skorom pobjedom“³⁸ i riječima: „... Allahova pomoć i skora pobjeda“³⁹ te uz riječi „sigurna“ (al-mubīn) kao što je u riječima Uzvišenog: „Mi ćemo ti dati sigurnu pobjedu,“⁴⁰ a takođe i općenito bez ovih povezanosti, kao u riječima: „Kada Allahova pomoć i pobjeda dođu.“⁴¹

Izraz „skorašnja pobjeda“ (al-fath al-qarīb) je ustajanje [bez obzira da li je to ustajanje borbom i oružjem ili mimim putem i dobrim postupanjem od strane osvajača] protiv tiranije, nasilja, nepravde, i preuzimanja vladavine nad stvarima vjere, života, imetka i porodice, s obzirom da su bliski jedni

38. Al-Fath, 18.

39. As-Şaff, 13.

40. Al-Fath, 1.

41. An-Naşr, 1.

drugima, koja se ponekad svodi na vođenje domaćinstva. Na to je ukazao i Alejhisselam riječima. „Svi ste vi pastiri i svi ćete biti odgovorni za svoja stada.“⁴² Drugim riječima to je pobjeda koja donosi čovjeku sreću na ovom ili onom svijetu, s obzirom na njenu bliskost i pomenuto područje. Ratni plijen [u feth spadaju takođe, pobjede koje se dogode usljed obostrane odbrane ili napada, osim osvajanja zemlje jer je ona u tom slučaju sredstvo za opstanak, a ova skrivena pobjeda je ostatak tajni straha koji je uljeven u srca mnogobožaca.] spada u ovu pobjedu, jer pripada drugom dijelu, a to je ovosvjetsko zadovoljstvo. Na to upućuju riječi Allaha: „I bogatim plijenom koji ćete dobiti“ poslije riječi „I nagradiće ih skorom pobjedom.“ Ova pobjeda je početak osvajanja i najniža svojim mjestom i položajem, a najopćenitija shodno ostvarenju pojedinaca i vremena.

Allah, dž.š. kaže: „I nagradiće ih skorom pobjedom,“ „Obraduj vjernike“ tj. skorom pobjedom i pomoći, a to je ovdje izraženo općenito. Ta pobjeda će se ostvarivati na tajanstven način i ona je dio osvajanja bez vlastitog učešća i doprinosa. Na nju ukazuju i riječi Uzvišenog u slučaju gdje su nabrojane blagodati poslije pominjanja ratnog plijena“ i ruke ljudi je od vas zadržao“, jer zadržavanje ruku ljudi od tih prava pa makar i mimim putem, nakon izvjesnosti poraza je skrivena blagodat koja se ispoljava u vidu kazne. Skrivena pomoć koja dobije oblik poraza bi trebala izazvati zahvalnost na njoj tražeći tako povećanje blagodati, ali to većina ljudi ne osjeća zbog njene tajnovitosti, kao što je većina ljudi i ne primjećuje, kao da je ona njihov nasljedni imetak, ne znajući njenu pravu vrijednost sve dok je ne izbuge. Pomoć je pobjeda koja je najavljena u ajetu: „Allahova pomoć i skora pobjeda. „Ovaj vid pomoći je tajnovit, nesaznatljiv, a radi se o izrazu koji nije određen, mada se čini da je to zbog ugroženosti vjere. Budući da je nespoznatljiva pomoć nižeg stepena od očevodne pobjede i Božije pomoći, primjerena je vjeri kada postane neobična (garīb).

Sigurna pobjeda (al-fath al-mubīn) znači zauzimanje zemlje ratom ili primirjem i njeno prisajedinjavanje državnoj teritoriji, zbog djelotvornosti raspolaganja i upravljanja nad njom i njenim stanovništvom samo u vanjskom pogledu i sa općom upravom. To je suština osvajanja kod ove pobjede. Allah, dž.š. kaže: „Mi ćemo ti dati sigurnu pobjedu.“ Ovo se odnosi na Alejhisselama, mada se u stvarnosti odnosi na onoga kome pripada, i spada u općenitu vlast. A ako se pripiše općenitosti to je samo zbog toga što su oni posrednici u njenom osvojenju, a to je osvajanje vladarā, sultanā, zapovjednika sa Allahovom pomoći: „A Allah će ti pružiti veliku pomoć.“⁴³, a od Njega su i riječi: „A pobjeda dolazi od Allaha, moćnoga, mudroga.“⁴⁴

42. Hadis prenosi Buharija i Muslim.

43. Al-Fath, 3

44. Ali 'Imrān 126.

Kada se ostvari ova pobjeda, zajedno sa njom se postiže i ona prva, kao što je bilo pri osvojenju Mekke. Zbog toga je i nazvana „sigurna pobjeda“.

Što se tiče sveopće pobjede (muṭlaq) to je sigurna pobjeda s obzirom na mogućnost raspolaganja i provođenja njegove vlasti u suštini. Na to upućuje i ajet: „I vidiš ljude kako u skupinama u Allahovu vjeru ulaze.“⁴⁵ Pokoravaju se Alejhisselamu u dušama zbog njegovog snažnog uticaja na njih i ovo je najuzvišenija pobjeda, kao da je spoj dvije suprotnosti; sablje i pera, propovijedi i odredbe i pojavljuje se kao vidljiv kraj sa dva oprečna svojstva; pobjeda kojom se zauzimaju kraljevstva i svjetovi, prema hadisu: „Da tebe nije svijet ne bi stvorio.“⁴⁶ i završetka vjerovjesnikā i poslanikā prema ajetu: „A tebe smo kao milost svjetovima poslali.“⁴⁷ [Ove tri vrste osvajanja imaju i svoja skrivena značenja. Prvo bi značilo osvojenje srca do stupnja sigurnog znanja i čistoće od neprijatelja vjere, a to su šejtani i strasti, ili se pak podrazumijeva u pojavnosti oslobađanje od miješanja džinna i ljudi. Ta se pobjeda ostvaruje samo nakon napuštanja onih grijeha koji uništavaju bogobožnost, lijep odgoj i iskrene namjere. To je krajnje napuštanje i ispravno ponašanje. Hidžra poslije toga nije potrebna. Jasno to je osvajanje u području duše, a ostvaruje se samo onda kada se čovjek okiti mudrošću i spoznajom, i to je prodiranje u tajne duše, a to je kraj otkrovenja Božanskog i pomoć Premilostivog.]

Ako se pojavi kod nekog drugog onda su to samo njeni odrazi i posljedice usljed pripadnosti i naslijedenosti od Vjerovjesnika, a ona je na osnovu prvobitne pripadnosti, a za nekog drugog na osnovu zavisnosti. Njegova pomoć je najavljena riječima:“ ...a kada Allahova pomoć i pobjeda dođu.“

To je najviši stepen definicije jer je pripisana Allahu. Ona je, prema nekim misliocima vrhunac spoznaje. Ako si ovo shvatio, znaj da je pobjeda koja se naziva „bliska“ (al-qarīb) bila jamac hidžre Vjerovjesnika u odlučnom trenutku uz pretjerano nasilje mnogobožaca, sve dok se nisu sastali i poslije dugog vijećanja odlučili ugasiti svjetlo Uzvišenog Allaha. Za to su dokaz Allahove riječi:

„Vidje li ti onoga koji brani
robu da molitvu obavi

Pa neka on pozove društvo svoje.⁴⁸

Ova dva ajeta najbolje ukazuju na istinitost ovih tvrdnji. Uzvišeni Allah je najbolje znao da je samo hidžra brz i efikasan lijek, pa ju je u takvom

45. An-Naṣr 2.

46. Misao koja se veoma često susreće u sufijskoj literaturi kao hadisi-kudsi mada ga ne nalazimo u zbirkama vjerodostojnih hadisa.

47. Al-Anbijā', 107.

48. Al-'Alaq, 9-10.

stanju učinio obaveznom za sve osim slabih žena, djece i staraca. Ko je od njih učinio hidžru njegovu hidžru je obogatila ova pobjeda, a ko se nije preselio trpio je nasilje mnogobožaca i nalazio se u najtežem stanju sve dok ih Poslanik nije obradovao svojim dolaskom.

Riječi „Nema hidžre poslije oslobođenja Mekke“ su jasne i nedvojbene i iz njih je očito da je Allah hidžru učinio obaveznom zbog toga što se dozvolilo zatvaranje vrata bliske pobjede, a ona se nisu zatvorila pojavom vjere u slučaju njene neobičnosti [tj. kao stranca koga Kurčšijce ne primaju, nego ga pretjerano odbijaju], jer je Mekka bila sjedište samovolje i potčinjavanja, a njeni stanovnici su postali neprijatelji i uhode islama. Da je kojim slučajem hidžra propisana zbog samog stanja u Mekki kao gradu suprotstavljanja i mnogoboštva, bez sumnje bi to bilo učinjeno u godini objave, bez kolebanja. Mekka je u tom periodu bila u najogreznijem mnogoboštvu, a Medina i Abesinija nisu bile vremenski pogodne za mjesto islama i bogobojaznosti. Poznato je da je Muhammed, a.s. ostao u Mekki poslije prve objave 13 godina, od toga tri sa plemenom Benu Hašim u bojkotu, nisu govorili sa njima, trgovali, ženili se od njih, nisu se družili sa njima, pa su njegovi drugovi odlučili učiniti hidžru u Abesiniju, a ko je od njih ostao u Mekki bio je izložen nevidenoj torturi i zlostavljanjima sve dok se nisu iselili u Medinu. [a ko se nije iselio zadesile su ga nedaće sve do oslobođenja Mekke]. Kada sve ovo imamo u vidu možemo reći da feth predstavlja oslobođenje. Ovdje je moguće da se pod oslobođenjem misli na općenito oslobođenje, a određeni član je upotrijebljen za vrstu i općenitost pa će značenje biti: Nema hidžre poslije oslobođenja pa bilo kojeg, pa makar bilo ono i trenutno zbog postizanja nekih ciljeva.

Čovjek pije lijek da bi se odbranio od bolesti, međutim kada bolest prođe nema koristi da se on pije jer tada ne djeluje. U tom slučaju je lijek opterećenje za dušu, jer se traži ono što je već postignuto, a i hadis kazuje da nema jela poslije prezasićenosti, uzimanje hrane poslije toga je pohlepa, dok je hidžra poslije pobjede veoma riskantna i opasna stvar. Pravo ćete obavijestiti onaj koji zna, ali mislim da je ovaj hadis silno obradovao onoga ko je primio islam u Mekki, a nije učinio hidžru u Medinu. [u vrijeme kada je hidžra bila obaveza], a oni koji su primili islam poslije osvojenja su na temelju toga uživaoci. Tebi je poznato ono što je već rečeno, a to je da ih je ova pobjeda zadesila tek poslije oslobođenja Mekke. Značenje hadisa ide za tim da je obaveznost hidžre ukinuta jer je ostvarena „skora pobjeda“ za njih sa ostvarenjem „sigurne pobjede“ samo za Poslanika, njemu ili onima od muhadžira i ensarija zato što su bili posrednici u toj pobjedi. Oni koji su učinili hidžru udovoljili su toj obavezi, i za njih nema koristi zabrana hidžre, osim da se to definiše. [Jasno, ukoliko bi se ova odredba ograničila samo na muhadžire, značenje hadisa bi umnogome bilo suženo.] Tako se

kaže da je cilj derogiranja propisa o obaveznosti hidžre trajna i stalna zabrana poslije pobjede, i da se dozvoljava onima koji su učinili hidžru, povratak u njihovu domovinu, a moguće je i drugačije tumačenje. Nema hidžre iz neke islamske zemlje poslije njenog osvojenja, tj. bez vjerske nužde i jake šeri'atske potrebe, što opet znači sve dok se ona ubraja u dāru-l-'islām i ne postane dāru-l-ḥarb i zemlja neprijateljstva. Vjernik vjerniku je kao tvrđava i zajednička nevolja se brani svim sredstvima, a ko požuri sa jednom stvari prije vremena bude kažnjen njenim gubljenjem i porazom.

Čudnom slučajnošću, kada se izračunaju imena slova ovoga hadisa i njima pomoću džumelu-l-kebira⁴⁹ doda broj slova, a ima ih trinaest, a s obzirom da se uzima vrijednost svakog slova u njegovom nazivu, dobije se ova godina⁵⁰ pa i ovo kao da ukazuje da ne postoji potreba za hidžrom iz šeri'atskih razloga poslije ove godine [dokazivanje nepostojanja potrebe za hidžru iz šeri'atskih razloga] zbog zalaska svjetla mira i pojave njegove suprotnosti na zemlji i „bliske pobjede“ kao pojava zore na horizontima rijeke vjerskog područja koja stiže sa lađom Šeri'ata na moru sreće. [Ukazivanje na riječi Allaha, dž.š. „... pojavio se metež i na kopnu i na moru“⁵¹ a brojana vrijednost i ovih slova bez ponavljanja istih daje ovu godinu. Ovdje je i aluzija na sjeverno svjetlo koje se pojavljuje sa sjevera poslije zalaska sunca, a ponekad i aluzija na vraćanje vjere u stanje neobičnosti, jer je ona izmiješana svjetlom i tminom.]

Danas ni za jednu kategoriju ljudi nema prepreke za ovu vrstu pobjede, pa ko god nađe da ga u njoj nešto sprečava, neka prekorava samo sebe i kao da se on uzdigao iznad vjernika dva uzvišena grada.]⁵²

Pitanje o kojem se raspravlja u pojavnj i skrivenj formi sa prevladavanjem jednog ili drugog, tj. ono što bude manjkalo u pojavnosti prelazi u suštinu, pa tako i ono što bude nedostajalo u općoj upravi i djelovanju biće nadomješteno sa posebnom [upravom nad vjerskim poslovima] a to je smirenost i ustrajno izvršavanje vjerskih obaveza.

[tj. provođenje tih propisa vraća se unazad svodeći se na vjerske poslove i vođenje domaćinstva. Ono što nedostaje u općoj upravi, prelazi u posebno upravljanje.]

49. Način prebrojavanja brojčanih vrijednosti slova u arapskom jeziku.

50. Misli se na godinu 1302/1884, vrijeme kada je pisana risala i kada je bio najintenzivnijai seljavanja.

51. Ar-rūm 41.

52. Misli se na stanovnike Mekke i Medine.

Ovdje je autor po poznatom ebdžed sistemu preračunavao ajete:

„Pojavio se metež na kopnu“ i „Allahova pomoć i skora pobjeda“ te hadis „Nema hidžre poslije oslobođenja“ gdje je uvijek dobio zbir 1302 zaključujući da i to kao da ukazuje da u toj godini (kada on piše ovu risalu) hidžra nije potrebna, odnosno prenoseći značenje ajeta „Pojavio se metež“ u svoje vrijeme.

Allah, dž.š. kaže:... „osim ko bude prisiljen, a srce mu bude mirno u islamu.“⁵³

Nemogućnost primjene propisa vjere javno, čini nužnim vraćanje smirenosti sa imanom u dubini duše. Vlasti u našim vremenima tvrde da postoje osigurane slobode u onome što se tiče vjere, tako da se neprijateljstvo prema vjeri pretvara u despotizam na zemlji, a postizanje lijeka za tijelo, otklanja neprijateljstvo u dubini duše. [Što nedostaje u skrivenom neprijateljstvu prema vjeri, prelazi u zadovoljstvo sa upravljanjem u svjetovnim stvarima.]

Jer ukoliko se u ovom osvojenju (okupacija Bosne i Hercegovine) uspostavi despotizam mi možemo učiniti hidžru, a i to je ostatak od te pobjede. Ako pretpostavimo njenu nemogućnost, pa i u tome je dašak od mirisa osvajanja.

U ogledalu pretjerivanja granice vidi se odbljesak pobjede, jer tada prestaju vjerske obaveze i dužnosti. [Jedna stvar kada prijeđe svoju granicu, pretvori se u svoju suprotnost.] Tada nema nikakvog poremećaja, „a nije učinio u vjeri nikakve poteškoće.“⁵⁴ Svaka poteškoća je praćena razgaljenjem i radošću, a djela se prema namjeri cijene i nužda zakon mijenja. Pa svako onaj čija zemlja bude osvojena i prijeđe granicu, to može biti iskušenje, zasluga, a ponekad i prava blagodat, jer nagrada je prema zasluži. [Ukazuje na to da je zatvaranje (misli se na bojkot) u doba Alejhisselama Božije iskušenje iza koga slijedi razgala od strane Premilostivog, nasuprot zatvaranju hidžre na osnovu zasluge, jer ona ostaje sve dok traje ta zasluga, osim da bude iz biti Njegovog imena koji sve i obilno daje.] Riječi Allaha, dž.š. „Ako vi pomognete Allaha i Allah će vas pomoći.“⁵⁵ ukazuju da je ova pomoć prema našoj zasluži. Naša pomoć Allahu je da živimo sa vjerom u Njega, tj. pa će vas nagraditi prema stepenu vaše pomoći, odgovarajućom nagradom, kao što obuča obući odgovara i kao što mjera mjeri odgovara, što se očituje u Njegovom imenu pravednog a što opet proizilazi iz Njegove mudrosti vidljive na ovome svijetu i pravednosti koja se očituje u Njegovoj moći na budućem svijetu. Znači, nagrada je prema djelu, kako ti budeš sudio drugom tako će se i tebi suditi, svako će požnjati plodove onoga što je posijao, a dug se vraća samo prema svojoj vrsti. Međutim, Allah će se smilovati čovjeku koji je spoznao svoju vrijednost, a nije prekoračio granicu. U tom smislu je i ajet: „A dužnost nam je bila vjernike pomoći.“⁵⁶ Dužnost i zasluga je prema stepenu imana koga ima tri vrste:

53. An-Nahl, 6.

54. Al-Hagg, 78.

55. Muhammad, 7.

56. Ar-Rüm, 7.

- oponašanje, a na njega upućuju riječi Allaha, dž.š. „Recite - Mi vjerujemo u Allaha“⁵⁷ i riječi: „Gospodaru naš, mi smo čuli glasnika koji poziva u vjeru: - Vjerujte u Gospodara vašeg - i mi smo mu se odazvali.“⁵⁸ a to je najslabiji iman.

- dokazivanje, našto upućuju riječi: „U stvaranju nebesa i Zemlje, i u izmjeni noći i dana...“⁵⁹ i riječi: „Znaj da nema boga osim Allaha“⁶⁰, a to je jači iman od prethodnog, i

- prisutnost i očevidnost, našto upućuju riječi: „...za one koji stojeći, sjedeći i ležeći...“⁶¹ („Allah svjedoči da nema drugog boga osim Allaha“)⁶² a to je najjači iman.

Svako od ove tri kategorije snaga imana se povećava kada obuhvati sve granke vjerovanja ili njihovu većinu, a dovodi ga do slabljenja svako njegovo okrnjivanje [tj. osim onog prvog ogranka, bez koga se ne može biti vjernikom, s tim da se pod izrazom vjernik misli na onoga koji pruža sigurnost što se vidi i iz riječi Alejhisselama: „Vjernik je onaj od koga su sigurni drugi ljudi u pogledu njihovog imetka i života“,⁶³ pa ko pruža više sigurnosti ljudima biće okružen pomoći. Znaj da u snazi vjerovanja postoji veliki uticaj, kada je vjerovanje muslimana slabo, a vjerovanje drugih jako, na osnovu spoljašnjih uzroka koji imaju udjela u pobjedi, pobjeda i uspjeh pređu sa svoga mjesta na stranu jačeg.]

Iman se sastoji od sedamdeset i nešto ogrankova, najvrednije su riječi: Nema boga osim Allaha, a otklanjanje nečega što smeta na putu je dio imana. I stid je dio vjere.⁶⁴

Znaj da svaka realnost teče u moru egzistencije s obzirom na njeno rađanje, i da je svako svojstvo vidljivo u ogledalu prisutnosti i svijetu rađanja. I svaka od njih ima svoj početak, kraj i središnji dio. Snaga je u središnjem dijelu [središnji dio spaja dvije krajnosti kao zora (osvit i suton) koja obuhvata svojstva svjetlosti i tmine.] a proces stvari se ponavlja. Početak je izvor kraja jer Alejhisselam kaže:

„Islam je počeo neobično, i na to će se vratiti, kraj će biti povratak početku.“⁶⁵

57. Al-Baqara, 136.

58. Ali 'Imrān, 193. U ajetu je na početku napravljena greška u prepisu.

59. Ali 'Imrān, 190.

60. Muhammad, 19.

61. Ali 'Imrān, 191.

62. Ali 'Imrān, 18.

63. Prenosi Tirmizi, Ahmed b. Hanbel, Ibn Madždže.

64. Prvi dio hadisa prenosi Davud, Nesai, Ibn Madždže, dok drugi dio: „i iman je dio vjere“ prenose uz navedene i Buharija i Muslim.

65. Hadis prenose: Muslim, Tirmizi, Ibn Madždže, Davud. Inače postoje različita tumačenja ovoga hadisa od čega zavisi direktno i prevod. Tako jedni smatraju da se sa

Allah kaže: „Allah je taj koji vas nejakim stvara“⁶⁶, a ovo je početak,
„I onda vam poslije nejakosti snagu daje“⁶⁷, ovo je sredina,
„A poslije snage slabost i sijede vlasti“⁶⁸ ovo je kraj.

Početak je od slabosti, a i kraj ide prema njoj, a stvar kada se vrati kao neodređena, onda drugo nije ono što je prvo, pa makar i prema onome kako se smatra [početka je izvor kraja u biti, a ne kako se to uzima] niti ima poremećaja u porirodnim zakonima ni prirođenim osobinama. U to spada kretanje, jer dijete kada se kreće pojačava mu se snaga, pa ga to kretanje uspinje do mladalaštva koje opet vodi ka mladosti koja stvara snagu na što ukazuju i riječi Uzvišenog: „... i onda vam poslije nejakosti snagu daje.“, a to je proizvod suprotnosti u odnosu na rađanje, kao što je spuštanje koje zahtijeva dizanje, u smislu da onaj koji je ponizan Allahu, Allah ga uzdiže, dok uzdizanje zahtijeva spuštanje, a ko se uzoholi Allah ga ponizi.

Drugo je slabost oronulosti i ona je usljed nedostatka prirodne topline, i zbog poremećaja u osjetilnim silama, a od toga dolazi mir i dostojanstveno sjedenje i strpljivost. Starac kad god se pokrene snađe ga nemoć i dosada, što nužno rezultira slabošću i spada u rađanje sličnih jer početak biva s pojedincima, a povratak nakon hiljadu brojeva (?) i ovdje se završava računanje i brojanje.

Vjera se neće vratiti u prvobitno stanje dok ne prođe kroz tri faze: djetinjstvo, mladost i satarost. Arapski alfabet počinje sa elifom (ا) a završpava se „jaom“ (ي), i uključujući dvije tačke al-jā' prelazi u hiljadu. [Elif ukazuje na jedno razdoblje, a „ja“ na deset, a to je kraj uspinjanja i vjere, pa makar ona postala neobična i slaba, ali je skrivena u prvom i drugom razdoblju poslije početka, a Allah najbolje zna].⁶⁹

Allahov Poslanik kaže: „Ako moj Ummet bude na pravom putu imaće jedan dan, a kod Allaha je jedan dan kao hiljadu dana našeg brojanja.“⁷⁰

Ustrajnost Ummeta je njihovo slijeđenje pravog puta od samog početka djetinjstva sa uspinjanjem i kretanjem prema starosti bez skretanja u desni ili lijevi ekstremizam. [Pod Ummetom se podrazumijeva većina ili njihovi vladari ili poglavari, jer ljudi imaju vjeru svojih poglavara.] Narod koji je ispravan i ima zdrave razumske snage u kojima nema skretanja udesno [Pod zdravim snagama se podrazumijevaju šeri'atske znanosti i teoretska mudrost, a pod udovima vjersko poslovanje i poslovna mudorst], a tome je

ovim misli da je islam počeo sa ljudima koji su u to vrijeme smatrani čudacima, te da je islam u početku bio kao zajednica slab i da će se na to ponovo vratiti itd. Mi smo se odlučili za ovo prvo razumijevanje hadisa i tako ga prevodili.

66-68. Ar-Rūm, 54.

69. Po ebdžed sistemu brojčana vrijednost ovih slova je 1000.

70. Hadis ne nalazimo u zbirkama vjerodostojnih hadisa, a o tome postoji tekst Kur'ana

Božanski uzrok, i kada su njegovi tjelesni udovi u ravnoteži bez ikakvih slabosti ulijevo, to je obični uzrok, njemu će pripasti nagrada prema zaslugi i sreći, i zaslužiće jedan potpun dan zbog ustrajnosti na putu Gospodara. Znanje sa kojim je nadahnut Vjerovjesnik u ovome hadisu je sa ploče brisanja i potvrđivanja⁷¹.

Islamska vjera je u smislu mjesečeva kruženja, počela je čudno, u mladađu, pa se uspinjala dan po dan do punog mjeseca, zatim se vraća godinu po godinu do slabosti kraja lunarnog mjeseca. [Zapravo, postizanje savršenstva prema svim vjerama je postepeno, a ne trenutno.]

Ovo je jedan dan, a to je vrijeme uspona i napretka Ummeta. U ovome hadisu nema dokaza (predznaka) za Sudnji dan, niti pak nagovještaja nekih velikih prevrata i preokreta. Čuo sam od nekih mislilaca da se i ovakav komentar uzima u pojedinim predajama. „Kada moj Ummet ustraje na ispravnom putu imaće jedna dan, a ako griješi imaće pola dana. U ovoj predaji je jasna ispravnost Ummeta, a značenje drugog dijela hadisa od pola dana je da će ljudi imati neku korist, ali sa dekadencijom i slabosti usljed razvratništva, jer Allah neće izmijeniti jedan narod dok on sam sebe ne izmijeni.⁷² Spominjanje jednog dana ili njegove polovice treba shvatiti kao približno, a može i više i manje, ali najmanje jedno popodne ili četvrtina dana. Što se tiče određenja vremena Sudnjeg dana u hadisu nema dokaza za to, jer jasno preciziranje toga dana je u suprotnosti sa riječima uzvišenog Allaha: „Reci! To zna jedino moj Gospodar, samo On će ga u njegovo vrijeme otkriti“.⁷³

Božiji Poslanik kaže: Kada mu se Džibril pojavio u ljudskom obliku i pitao ga: „Kada će Sudnji dan“ pa je rekao: „Upitani za njega ne zna bolje od onoga koji pita.“⁷⁴ „Pet stvari niko ne zna osim Allaha, a zatim je proučio: „Samo Allah zna kada će Smak svijeta nastupiti, i Allah najbolje zna pravo stanje stvari.“⁷⁵

Pomenuta ustrajnost je općenito tražena od cijelog Ummeta prema zajednici. [Ovo ukazuje na ustrajnost koja je pomenuta u riječima: „Ti idi pravim putem kao što ti je naređeno“⁷⁶ To je lična ispravnost, a podrazumijeva ličnu pobožnost koja je naređena riječima: Ako nešto hoćemo, Mi samo za to reknemo: Budi! i ono biva.“⁷⁷ nasuprot šeri'atske i sl. Prvi vid pobožnosti je općenit. Allah, dž.š. kaže: „... ta svi će oni, i oni na nebesima i oni

---

71. Misli se na lawh al-mahfūz, ploču na kojoj je, prema islamskom vjerovanju, zapisan životni put čovjeka.

72. Ar-Ra'ad, 11.

73. Al-A'rāf, 187.

74. Hadis prenosi Buharija i Muslim,

75. Luqmān, 34.

76. Hūd, 112.

77. An-Nahl, 40.

na Zemlji, kao robovi u Milostivog tražiti utočište.⁷⁸, dok je druga posebna za čovjeka kao vrstu, a te dvije vrste pobožnosti i zapovijedi kada se uzajamno slažu i budu na jednoj liniji kod jedne osobe onda je ona ispravna. Ta ispravnost je jako teška i zato je Alejhisselam rekao: „Osijedila me je sura Hūd“.⁷⁹

Hidžra Božijeg Poslanika je bila u djetinjstvu islama i ona je kretanje koje rezultira snagom i mladošću, ona je napuštanje domovine radi osvajanja domovina, seljenje iz zemlje radi osvajanja zemalja, odlazak iz straha od poniženja s namjerom za povratak sa slavom i ponosom, to je seljenje iz straha slabosti i propasti radi pripreme za ispunjenje snagom i čašću, rušenje jednog dvorca radi izgradnje domovine, izbor djelimičnog zla da bi se ostvarilo potpuno dobro. Ovo proizilazi iz suprotnosti, suprotno uobičajenom uz obećanje Allahovo, onoga koji ispunjava Svoje obećanje, prema riječima: „On će te zaista vratiti“⁸⁰ To je kao bježanje Musaa, a.s. koje je uslovlila vlast, a što mu je donijelo moć i slavu.

Zbog ovoga je uslijedilo i oslobođenje najprije „blisko“ (qarīb), a poslije jasno (mubīn) i općenito (mutlaq) u budućnosti.

Međutim naša današnja hidžra u vrijeme zenita islama, to je pokret okrenut ka slabosti, koji proizvodi slabost na slabost, to je kao potrošiti novac da bi se zaradio novčić, prodavanje dragulja domovine, bez sumnje skupocjenog, da bi se kupio običan kamen i blato i to opet nesigurno.

[Al-ğavhar je prema jednim pripisivanje u smislu izvora vode ili dnevno putovanje, dok prema drugim to znači aluziju na skupocjenu stvar.]

Hidžra u naše vrijeme je kao proizvod koji ne rezultira ničim osim teškoćama za pojedinca i zajednicu, kao i uništenje imetka i onoga što je stečeno i čadora za utočište, pa kuda poći u tamu noći sa ovim teškoćama, i gdje smiraja naći na valovima te poremećenosti. [Ova dva odlomka ukazuju na razliku između naše hidžre i hidžre Muhammeda, a.s. Nisu imali teškoće kao mi jer je njihova hidžra na početku islama, pa i ako nije bila bez tmine koju joj je davalo prisustvo džahilijjeta, ipak iza nje dolazi puno prevladavanje svjetlosti nad ostalim.] Onaj ko se prihvati hidžre u današnje vrijeme je sličan onome koji pokušava naložiti vatru bez materijala za gorenje ili pak udaranje po hladnom gvožđu koje ne ostavlja tragove. Razlika između ove dvije hidžre je kao razlika između mršavog i debelog, jeftine i skupocene stvari, između školjke i skupocjenog bisera. Tako i siromaštvo može ponekad dovesti do nevjerovanja [ukazuje se ovdje na riječi Alejhisselama:

---

78. Maryam, 94.

79. Prenosi Tirmizi.

80. Al-Qaşaş, 85.

„Siromaštvo je crno lice na oba svijeta i blizu je nevjerovanja“⁸¹], a ponekad može biti za ponos. [Na to ukazuju riječi Muhammeda, a.s. „Siromaštvo je za ponos i ponosite se njima.“⁸²], ili pak kao blagi istočni povjetarac koji sa sobom donosi radost i pomoć, a narod Ad je bio uništen zapadnim vjetrom koji svojom razornom moći sije smrt. [Riječi Alejhisselama: „Pomognut sam istočnim vjetrom, a narod Ad je bio uništen zapadnim.“⁸³

Današnja hidžra je stvar koja u sebi krije puno rizika, a u stvari u kojoj varira između dobiti i opasnosti, obično prevagne opasnost. Opasnost⁸⁴ samo što nije primila stepen sigurnosti, a izvjesnost se ne gradi na sumnjama i nagađanjima. Najmanje što se može reći o današnjoj hidžri je da je to mjesto gdje muškarci oblače velove žena, a žene se pojavljuju u muškim turbanima. Hidžra je kao hemofrodit sa dvostrukom prirodom, a sud o njoj je nejasan i nesiguran. Spada u nesigurne stvari i sumnje, a razborit je onaj ko se zaustavi kod nje i ne presuđuje o njoj, jer hidžra u sebi sadrži dvije krajnosti, a presuda znači opredijeliti se za jednu od njih. Ako se opredijeliš za jednu od njih učinio si je pritrđenom, pa si tako otišao od pravog značenja nejasnih stvari. Svako ko skrene u nečemu od pravog značenja, niti pravilno postupa prema istoj, a Allah je pravilno postupio prema onome što je stvorio [tj. vladajući narod oblači odjeću potčinjenosti pa se potčinjeni narod pojavi u odjeći vladajućeg, nasuprot tome kada vladajući narod dođe sa strane vladara pa makar i nemuslimana, onda je to lakše kao što se zaključuje i u razilaženju učenjaka u mogućnosti imenovanja kadije od strane nemuslimana].

Naš pravac je stav prijašnjih generacija, on je postojan i čvrst, a ambicije i akcije su nebitne stvari kao priklanjanje i nemaju jaku potporu (ne mogu se uzeti u obzir.) Dužan si da se držiš osnove, a ona je ustrajnost, pa se ostavlja ono što je stvarno, a mudar čovjek gleda gdje će nogom stati. [Pa na kojem god mjestu vidi opasnost neće nogu stavljati, jer prednost ima izlaženje nad ulaženjem.] Ovo je posljednje što smo naveli u ovome lijevom spisu neobična sastava god. 1302.⁸⁵

Moli uzvišenog Allaha da nas okoristi, zaista On sve čuje i uslišava.

---

81. - 82. Ove hadise ne nalazimo u zbirkama vjerodostojnih hadisa.

83. Prenose Buharija, Muslim i Ahmed b. Hanbel.

84. U Handžićevom prijepisu nema teksta odavde pa do kraja risale. On je to popratio bilješkom: „Ovdje oko pola stranice mastilo se razlilo pa tekst nije bilo moguće pročitati.“ Tekst smo ipak zahvaljujući dru Tefiku Muftiću pročitali sa primjerka koji je izvučen na šapirograf - R. 1967.

85. Mjesto godine ovdje je naveden tekst Kur'ana: „Allahova pomoć i bliska pobjeda“, a broječna vrijednost slova u ovoj rečenici iznosi 1302. Ovakvo navođenje godina je veoma česta pojava u arapskim rukopisima.

Neka Bog blagoslovi Muhammeda, Svoga roba, mudrog, i njegovu porodicu i kućane njegove, njegove drugove koji su slijedili svog razboritog Poslanika, a ja sam siromah Mehmed Teufik, poznat kao sin Azap-age, počašćen u kadiluku Tuzla sa službama kadije i muftije. Allahu moj uputi me na najljepši put.

Zaključak

Da završimo ovu poslanicu sa tri mudre izreke 'Ataullaha, neka je posvećena njegova tajna, da bude kao dragulj onome što je navedeno.

Prva: „Nije ništa ostavio od neznanja onaj ko je htio da dā nešto novo u vremenu, osim onog što je Allah u njemu pokazao.“

Na ovo je jedan komentator rekao: To je ono što se protivi zahtjevu vremena na što ukazuju i sufije koje takvo nešto smatraju jednim od najvećih grijehova. Dužnost čovjeka je predavanje odredbi Uzvišenog Allaha u tome vremenu. To je pravilo pobožnosti.

Ibu Kasim Kušejri, r.a. kaže: Pod tim vremenom se podrazumijevaju odredbe Istinitog Allaha prema njima, a ne kako bi oni sami sebi odabrali. Neko se potčinjava zahtjevu vremena, tj. on se potčinjava onome što se pojavljuje iz skrivenog svijeta, ne odabirući sam, a to je ono gdje Moćni i Uzvišeni nije dao odredbu ili zahtjev Šeri'atom jer u protivnom zanemaruješ ono što ti je zapovijedeno, a prenošenje odluke o tome na pretpostavku i ne obraćanje pažnje na propust koji bi se desio u tome, izvodi iz vjere.

Oni govore da je vrijeme sablja, tj. neumoljivo i oštro kao što je sablja oštra, pa je vrijeme u onome što zahtijeva pravda i što provede vladar. Neka se kaže: dodir sablje je gladak (mekan), a oštrica joj je britka, ko je polako gladi, spašen je, a ko grubo postupi biće osakaćen. Tako isto i vrijeme. Ko se prepusti njegovu zahtjevu, izbaviće se, a ko mu se suprostavi neprirodnim vladanjem nazadovaće i propašće.

„Ne traži od Njega da te izvede iz nekog stanja i upotrijebi u nekom drugom, a da je htio mogao te upotrijebiti ne izvodeći te iz njega“. Kada se neki čovjek bude nalazio u nekom stanju koje ne odgovara njegovom cilju, pa bilo ono u vezi sa vjerom ili ovim svijetom, on sam ne treba stremiti izlasku iz njega i da se suprostavlja zahtjevu vremena, a činivši nešto novo u tome vremenu van onoga što je Allah u njemu pokazao, kao što je navedeno uz raniji uvjet, a to je da u tome ne bude suprostavljanja zahtjevu vremena ili da čini nešto što je zabranjeno. Čovjek neće tražiti od svoga Gospodara da ga izvede iz toga vremena i stavi u neko drugo, jer je to zahtijevanje da Allah odabere. Nema dobra za čovjeka koji traži od Allaha da izabere, nego potrebno je lijepo postupati prema njemu i davati prednost volji

Uzvišenog Allaha nad njegovim izborom.

Koga uzvišeni Allah stavi u neke okolnosti, pa on htjedne izaći iz njih, to spada u njegovu skrivenu strast zbog nepriklanjanja Allahovoj volji, a Njegova volja je suprotna tome. Ona je skrivena zato što time ne namjerava postizanje udjela na ovoome svijetu nego je time namjeravao približavanje Uzvišenom Allahu, zato što je on bio u jednom stanju koje je po njegovom mišljenju više i njegova težnja za visokim položajem koji mu ne pripada u tome vremenu.

A smisao njegovog postavljanja u te okolnosti je da mu dođe plod tih okolnosti, a to je da pri bavljenju tim okolnostima nađe spas u svojoj vjeri i oslobođenje od svoje pohlepe, prema drugom, lijepu namjeru prema očuvanju rodbinskih veza ili pomaganju siromaha itd.

Ono u što te Allah uvede, pruži ti pomoć u tome, a ono u što uđeš sam, sve pripada tebi pa reci:

„Gospodaru moj, učini da umrem, a da si Ti zadovoljan mnome, i učini da iz mrtvih ustanem, a da si Ti zadovoljan mnome.“⁸⁶ Smrt kojom je Allah zadovoljan, je da uđeš u nju Božijom voljom, a ustajanje iz mrtvih je isto tako. Ti ne možeš napustiti prilike nego one tebe napuštaju.

Mnogo je onih koji napuste nešto ulazeći u nešto drugo da bi našli spas i užitak pa se umore i budu dočekani raznim nedaćama, kao kaznom za vlastiti izbor.

Pa se dešava da ti dođe neprijatelj u stanju u koje te je Allah postavio pa Allah učini da ga omalovažiš i omalovažiš stanje u kome se nalaziš, pa pokušaš potražiti nešto drugo pa se zbrka u tvom srcu i zamuti ti se vrijeme. A to je kada bi neko došao onima koji su zatečeni nekim stanjem i rekao: - Kad biste napustili to stanje i oslobodili se bilo bi bolje po vas jer Božije je da daje opskrbu, pa tako ovaj i učini nemavši snage za to, ne znajući da je njegov spas baš u tim prilikama.

Odluči ostaviti ih i potražiti bolje pa se pokoleba njegovo vjerovanje, i izgubi čvrsto uvjerenje, pa se okrene ljudima tražeći od njih brigu i zaštitu u vezi s opskrbom. Takav bude bačen u more razdvajanja, a to je i bio cilj neprijatelja s njim. On dolazi u liku savjetodavca kao što je došao tvojim roditeljima (Ademu i Havvi) prema onome kako je obavijestio Uzvišeni Allah, dž.š. „A Bog vas je odvratio od ovoga drveta samo zato da ne biste postali meleki i da ne budete besmrtni, i zakleo im se da je On zaista njima savjetodavac.“⁸⁷

Hidžra je u smislu napuštanja prilika i način izlaženja iz njih, jer je ona stanje koje je bolje u nekim prilikama, ali je ona zalogaj ptice čije nedaće

---

86. Al-Isrā', 80

87. Al-A'raf, 20.

podnose snažni ljudi koji se oslanjaju na Allaha na savršen način kao što se navodi da je došla skupina ljudi kod Bišra el-Hafija, posvećena bila njegova tajna, pa su tražili od njega da ide sa njima na hadždž. Rekao im je da će pristati pod tri uslova:

Da ne nosimo ništa sa sobom,
da ništa nikoga ne pitamo i
da ni od koga ništa ne primamo.

Skupina je odgovorila da što se tiče prvog i drugog zahtjeva to mogu ispuniti, a treći ne mogu. Bišr je rekao: Vi ste oni koi idu na hadždž oslanjajući se na opskrbu hadžija, Ko se oslanja na ovakav način ili onaj koji je još niži za nekoliko stepeni, neka čini hidžrete i neka se nastani gdje god hoće jer je Allahova Zemlja prostrana u odnosu na njega.

A što se tiče nama sličnih koji živimo u svijetu ovakvih prilika, kada hidžretimo u ovim vremenima punim osa i štipavaca, gdje nema dobra među rodbinom, a kamoli među strancima, zemlja je tijesna za nas uprkos njenog prostranstva kao što vidimo i čujemo od onih koji su se već iselili od nas, a naročito od onih koji su se vratili otuda sa prezirom. A sretan je onaj ko od drugog pouku uzme. Mnogi od nas koji teško stičemo nešto za život ili njegovi ovozemni rezultati nisu u skladu sa njegovim željama, dolazi mu šejtan i kaže: „Ti si pobožan čovjek, pa tvojoj pobožnosti ne pristoji da živiš pod ovom kršćanskom upravom, pa se preseli i ne obaziri se na tebi slične koji ne žele hidžru učiniti, jer ih je već ljubav prema ovome svijetu i časti zatrovala, a šejtan ih doveo do toga da je on zadovoljan sam sa sobom. Takav bježi od jedne nesreće, a pada u druge dvije, hoće sunnet izvršiti, a napravi dva velika grijeha. Veliki ljudi su rekli: Grijeh koji donosi poniženje i osiromašenje bolji je od pobožnosti koja donosi moć i čast.

U hadisi kudsiji se kaže: „O Davude, ječanje grijешnika mi je draže od vike onih koji Boga slave“ a takođe se navodi:

„Blago onom koga odvrate njegove mane od mana drugih ljudi“. Pa je njegovo posmatranje skrivenih mana u njemu bolje za njega nego promatranje skrivenih tajni u drugima.

III) Ne putuj iz zemlje u zemlju, da ne bi bio kao magarac koji svojim kretanjem okreće mlin, pa je ono od čega ide ujedno ono čemu je pošao, nego putuj iz zemalja prema svome Tvorcu. Gledaj riječi Alejhisselama:

„Ko učini hidžru radi Boga i Njegovog Poslanika, onda je njegova hidžra radi Allaha i Njegova Poslanika“. Ova hidžra je putovanje iz zemalja prema Tvorcu istinitom, a to je ono što je potpuno jasno traženo.

Čija hidžra bude radi ovosvjetskih dobara, koje bi postigao ili radi žene s kojom bi se vjenčao, onda je njegova hidžra ono radi čega ju je i učinio,

pa je to putovanje iz jedne zemlje u drugu i ostajanje u tim zemljama, a to je ono na što ti je jasno ukazano.

Ovo za sebe prepisao svojom griješnom rukom onaj kome je potrebna milost njegovog Gospodara i koji je zarobljenik svog grijeha, nedostatak nedostataka, grijesi grijeha, kome je potreban oprost njegovog Gospodara Mehmed b. Muhammed b. Mehmed b. Salih b. Mehmed al-Handži al-Bosnevi, Allah mu oprostio i njegovim roditeljima, njima i njemu. Kraj dž umadu-l-ula 1361. godine.

Prijevod sa arapskog i bilješke: **Osman Lavić**

SUMMARY A RISALA ON A HEJIRA

Mehmed Teufik Azapagić lived and worked at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. After his return home from Istanbul, where he spent several years at school, during the seventies of the 19th century, he first worked in Sarajevo, then at his native Tuzla, and then again in Sarajevo as a *Kadi* and the headmaster of a religious school, was *Mufti* of Tuzla and rector of the Sharia Law School, to become Reis-ul-ulema in 1893, at which position he stayed until 1909, when he retired. He died in Tuzla in 1918 and was buried there.

Beside these very important positions he held in rather difficult and complex conditions, Azapagić also wrote. A *risala* (epistle) of his about the migrations of the Bosnian and Herzegovinian Muslims at the beginning of the 20th century is presented in this paper. The *Risala* was first written in Arabic, to be printed in Turkish later in somewhat abbreviated form.

Namely, a large number of Muslims, after the occupation of Bosnia and Herzegovina by Austria-Hungary in 1878, considered it to be their religious obligation to move from a non-Muslim country to Turkey. Thus in the period between 1878 and 1918, about 150.000 Bosnian and Herzegovinian Muslims left their homeland.

Realizing the harmfulness and damage of such a conception of religion and religious rules, Azapagić in his *Risala*, in very beautiful and comprehensible language tries to refute such opinions, and by the strength of the arguments of the Kur'an and the *Hadith* and to prove that there was no Sharia justification for such action. The motto of the *Risala* is the Hadith of the Prophet in which it is said: "There is no migration after the liberation of Mecca."

Ghazi Husref Bey Libery in Sarajevo owns two copies of the epistle in Arabic.

The *Risala* has 12 pages, 21 x 17, Nash, without binding. On page 1.1 is the title of the *Risala* and the note of the copier that the text had been found in the Library and that it was copied from a mimeographed copy. The *Risala* was copied by Mehmed Handžić 1361/1942.

This *Risala* is considered interesting primarily because it was among the first appeals for the prevention of Muslim emigration, and it came from a man of high rank and position. Also it is a rare case of a social problem seen from a religious standpoint.